

РЕЦЕНЗІЯ

доктора мистецтвознавства, професора,
завідувачки кафедри дизайну тканин та одягу
Харківської державної академії дизайну і мистецтв Оксани ЛАГОДИ

на дисертацію **Олени МУДАЛІГЕ**

**«ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ МОВИ СУЧАСНОГО
ШРИФТОВОГО ПЛАКАТУ (НА МАТЕРІАЛАХ КОЛЕКЦІЇ
МІЖНАРОДНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТРІЕНАЛЕ «4-Й БЛОК»)»**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 022 «Дизайн» галузі знань 02 «Культура і мистецтво»

Актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, темами

Глобалізаційні зрушення та екологічні загрози, які за останні декілька десятиліть потужно впливають на людство, формуючи «повістку денну» як нагальну проблему, що вимагає вирішення, дедалі частіше опиняються в центрі уваги мистецької та дизайнерської творчості. Привернути увагу, вказати на проблему і закликати до пошуку шляхів її вирішення – це меседжі, які змістовно наповнюють різні формати комунікації. Одним з таких комунікативно-активних осередків стала Міжнародна трієнале екологічного плакату «4-й Блок», започаткована у 1991 р. художником-графіком Олегом Векленко – на той час викладачем художньо-промислового інституту, а нині – професором Харківської державної академії дизайну і мистецтв (ХДАДМ). Трієнале задумувалась як формат збереження пам'яті про трагедію на Чорнобильській АЕС. А стала «вагомим явищем для позиціонування України в світовому культурно-мистецькому просторі екологічної парадигми» (С. 75). Значний суспільний резонанс зробив її, як зазначає дисертантка, «дієвим засобом пропаганди, осмислення та поширення екологічної культури» (С. 16), надав можливість міжнародній дизайнерській спільноті створювати нову візуальну мову плакату засобами графічного дизайну.

Обираючи науково-дослідницький характер власної розвідки, О. Мудаліге виокремлює для вивчення з колекції трієнале шрифтовий плакат як унікальний пласт суспільної комунікації та засіб впливу на формування громадської думки, і розглядає його як «соціально-культурне явище екологічного, соціального та культурно-видовищного спрямування» (С. 126). Логічно і послідовно вибудовуючи дослідження, вона переконливо демонструє, що шрифтові плакати стали уособленням професійного інтересу дизайнерської спільноти до «розширення меж виражальних можливостей шрифтової графіки з метою демонстрації власного неповторного бачення

знаків і літер різних систем писемності» (С. 17). Справедливо зауважує, що шрифт, як ключовий елемент композиції шрифтового плакату, зазнав змін «предметної системи закономірностей, способів бачення, мислення й естетики», інформуючи не лише про свій «функціональний зміст і конструктивні особливості, але й про притаманні різним народам світоглядні універсалії, за допомогою яких реалізується художньо-естетична функція шрифту» (С. 16). Поглиблене вивчення репрезентативних зразків шрифтового плакату трієнале «4-й Блок» з позицій образно-стильового, композиційно-конструктивного і смислового аспектів, аналіз його візуальної мови у контексті сучасних тенденцій розвитку графічного дизайну, без перебільшення, є нагальним і актуальним завданням для мистецтвознавчої науки України та має вагоме практичне значення.

Дослідження реалізовано відповідно до плану науково-дослідницької роботи ХДАДМ, зокрема, в межах науково-дослідної теми «Сталий розвиток як вектор формування сучасної проектної культури» (державний реєстраційний номер: 0122U200902).

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення дисертаційної роботи О. Мудаліге обґрунтовано результатами вивчення значного теоретичного та фактологічного матеріалу. Вони базуються на фундаментальних положеннях сучасної науки та результатах праць зарубіжних і вітчизняних науковців. В роботі чітко сформульовано актуальність, мету і завдання дослідження, об'єкт і предмет аналізу, обґрунтовано новизну та практичне значення отриманих результатів.

Основою дослідження стала колекція плакатів Міжнародної трієнале екологічного плакату «4-й Блок» (1991–2021 рр.), яка зберігається у науково-практичній лабораторії «Музей еко-плакату 4-й БЛОК/ архів» при ХДАДМ і налічує понад 10000 плакатів з 60 країн світу, а також представлена у каталогах 11-ти міжнародних виставок трієнале. Аналіз і систематизація візуальних матеріалів сприяли: їх науковому осмисленню та ретельному опрацюванню; встановленню періодів зміни візуальної мови дизайну шрифтового плакату; виявленню закономірного процесу формування візуальної мови сучасного шрифтового плакату екологічного, соціального та культурно-видовищного спрямування.

Дослідження ґрунтується на системному підході, в межах якого предмет дослідження вивчено всебічно та ґрунтовно. Здобувачкою застосовано загальнонаукові та спеціальні методи емпіричного та теоретичного рівня, зокрема: методи синтезу та узагальнень у роботі з науковими джерелами; методи спостереження та порівняння при відборі та систематизації матеріалів дослідження; історико-порівняльний метод щодо

аналізу предмету дослідження з позицій історичного, мистецького контекстів і соціокультурного розвитку; прийоми мистецтвознавчого (образно-стилістичного) аналізу, метод класифікації та систематизації використані у роботі з візуальними матеріалами для вивчення особливостей візуальної мови шрифтових плакатів, візуальних особливостей, характерних ознак.

Цілісність роботи забезпечується належним структуруванням матеріалу. Логічність викладення матеріалу дозволила авторці перейти від аналізу сучасного стану проблеми до пропозицій щодо її вирішення.

Оцінка змісту і структури дисертаційної роботи

Дисертаційну роботу виконано на кафедрі графічного дизайну ХДАДМ під керівництвом Т.О. Іваненко – кандидата мистецтвознавства, доцента.

Результати дослідження представлені на 282 сторінках: основний текст роботи становить 147 стор. і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків. Список використаних джерел містить 183 позиції, у додатках представлено, зокрема, альбом ілюстрацій 203 зображення на 104 стор. Структура дисертації та послідовність викладу матеріалу відповідають поставленим цілям і завданням дослідження. Дисертація написана послідовно і лаконічно. Ілюстративний матеріал має надзвичайно високий ступінь інформативності.

У вступі дисертантка надає загальну характеристику роботи, обґрунтовує її актуальність, теоретико-методологічні засади та зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. На підставі критичного аналізу наукових праць за напрямом роботи нею визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні межі та методи дослідження; окреслено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; наведено відомості щодо апробації та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі роботи надано розгорнуту характеристику сучасної наукової літератури з питань візуальної мови, шрифту, типографії, плакату, зокрема, шрифтового. Здобувачка визначає домінуючі підходи до вивчення тематики роботи, обирає методи дослідження. Методологічною основою дисертації стали праці вітчизняних науковців, зокрема: А. Будник, О. Колосніченко, Т. Іваненко, В. Лесняка, Н. Сбітнєвої, О. Яремчук, В. Шевченко та інших. У контексті запропонованої проблематики дисертантка звертається до робіт зарубіжних дослідників: Еллен Лаптон (Ellen Lupton), Іна Зальц (Ina Saltz), Олександр Донєв (Aleksandar Donev), Філ Гарнхам і Чарльз Нікс (Phil Garnham and Charles Nix), Зенгз Занг і Зіквіанг Каї (Zhengze Zhang and Zhiqiang Kai), Цзецянь Ван (Van) та інших. Це дозволяє їй узагальнити та опрацювати загальнотеоретичну базу дослідження. За результатами проведеного аналізу дисертантка ствердно констатує, що «комплексного дослідження типографії екологічного плаката не

проводилося» (С. 43), що доводить актуальність обраної нею тематики дослідження. Щодо джерельної бази: у роботі представлено опрацьовані репрезентативні зразки шрифтових плакатів авторства дизайнерів з 31 країни світу, значна частина з яких уведена до наукового обігу вперше.

Другий розділ дисертації присвячено розгляду еволюції шрифтового плакату в контексті загально цивілізаційних тенденцій, міжкультурної взаємодії, культурної інтеграції та національної ідентифікації. Дисертантка акцентує увагу на тому, що плакат, як об'єкт дизайну та основний рекламний засіб, належить до «соціальної знакової системи» і активно впливає на формування громадської свідомості. З розвитком технологій та впровадженням інновацій, шрифтовий плакат зберігає ключові функції в соціумі, але зазнає змін щодо застосування прийомів і засобів формування візуальної мови, зокрема, у контексті стилів та напрямів, серед яких виділяє: швейцарський міжнародний стиль; панк-культура; оп-арт; стилістику «гранж» та «хіпстер»; психоделічний стиль. Дисертантка, зокрема, обґрунтовує специфіку плакатів китайських дизайнерів і підкреслює властивий їм художній символізм, поєднання традиційних канонів і новітніх технологій. Показує, що плакатам японських дизайнерів властива філософія образних рішень, відкритість японської культури зовнішнім впливам і поєднання традицій японської естетики декоративності, вишуканості та каліграфії з західними культурними досягненнями. Наголошує, що в шрифтових плакатах українських дизайнерів переважають написи латинською системою письма, що актуалізує необхідність більш активного розвитку української кирилиці, популяризації нових форм графем, щоб сприяти відродженню національної ідентичності. В розділі висвітлено природні, світоглядні і соціокультурні фактори, що зумовили особливості плакату, як об'єкту графічного дизайну і активного учасника соціальних, культурних, політичних змін у людському суспільстві.

У третьому розділі деталізовано історію створення і функціонування Міжнародної трієнале екологічного плакату «4-й Блок», яка є найбільшою в Україні художньо-екологічною ініціативою. Показано, як ця акція сприяла приверненню уваги до екологічних проблем у світі та духовно-етичних основ буття сучасного суспільства. Дисертантка ретельно проаналізувала особливості кожної з 11 трієнале, виявила зміни в образотворчій складовій сучасного шрифтового плакату. Встановила, що до колекції плакатів, які підлягають аналізу, входять шрифтові плакати, серед яких переважають на екологічну тематику, однак, присутні також роботи соціального і культурно-видовищного спрямування. Дисертантка розглядає візуально-графічну мову цих плакатів, її зміни, умовно розподіляючи шрифтові плакати за періодами у контексті історіографії трієнале: 1991 – 1997 рр., 2000 – 2009 р., 2010 – 2021 роки. Нею встановлено, що еволюція візуальної мови шрифтового плакату

має хвилеподібний характер. Окрім колекції плакатів здобувачка аналізує книгу спогадів засновника трієнале, академіка Національної академії мистецтв України, професора, заслуженого діяча мистецтв України О. Векленка, дописи з якої підтверджують закономірність перетворення колекції на осередок, «здатний стати центром сучасної дизайнерської культури», що реалізовує, зокрема, просвітницьку діяльність.

О. Мудаліге виділяє такі функції Науково-практичної лабораторії «Музей еко-плакату 4-й БЛОК/архів», як: інформаційну, видовищну, освітню, виховну, ціннісної орієнтації. Дисертантка вказує на надважливу роль ХДАДМ у підтримці та діяльності 4-го БЛОКУ, що сприяє діалогу між представниками різних культурних регіонів і обміну інформацією з «донесенням власного художнього досвіду у світовий мистецький простір з метою поширення найкращих ідей людства».

У *четвертому розділі* дисертантка виділяє та обґрунтовує засоби формоутворення візуальної мови шрифтового плакату у визначений період. Серед засобів зазначає наступні: - *деформація знакових конструкцій* (зміни структури напису, деформація графеми букви, зміни рівня читабельності, деструктуризація слова); - *контурформа*; - *шрифтова інтерпретація сенсу повідомлення*, до якої віднесено: а) синтез шрифту і зображення (адаптація форм літер напису, каліграма, комбіновані засоби); б) синтез шрифту і сенсу напису; - *шрифтова арт-інсталяція* (предметна композиція, аплікація, техніка колажу, змішані техніки тощо); - *текстура*; - *колір*; - *імітація об'єму* (тінь, градації світла, імітація фактури, застосування 3D-технологій тощо). Як результат, доводить, що засоби візуалізації авторських ідей обумовлюють художньо-естетичну функцію шрифту, а шрифт здатен стати самостійним арт-об'єктом. Окреслюючи основні види шрифту, виявлені в шрифтових та комбінованих плакатах колекції, дисертантка підкреслює, що найчастіше вживаними є гротескові шрифти і авторські написи. На підставі отриманих результатів О. Мудаліге уточнює визначення «шрифтовий плакат» і формулює дефініцію «візуальна мова шрифтового плакату», як-от: «шрифтовий плакат – це аркушеве видавництво (друковане або цифрове), домінантним елементом композиції якого є шрифт. Додатковими візуальними складовими дизайну шрифтового плакату можуть бути зображення, ілюстрація, фотографія, елементи типографії тощо» (С. 132-133); «візуальна мова шрифтового плакату є сукупністю графічних технік, засобів та прийомів роботи зі шрифтом, що залежить від технології відтворення плакату» (С. 133). Нею також окреслено тенденції розвитку сучасного шрифтового плакату і перспективи подальших наукових розвідок у цій царині.

Загальні висновки по дисертації є логічними, послідовними і дають відповіді на поставлені в дисертації завдання.

Відповідність вимогам академічної доброчесності, що пред'являються при здобутті ступень доктора філософії

За результатами розгляду дисертаційної роботи О. Мудаліге порушень академічної доброчесності не виявлено. Наявні в дисертації посилання на відповідні джерела зазначені у списку використаних джерел. У рецензованій дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могло б поставити під сумнів самостійний характер виконаної дисертанткою роботи. Дисертація пройшла перевірку сертифікованою програмою Striker Plagiarism.

Наукова новизна положень, висновків та результатів дисертаційної роботи

Результати дослідження О. Мудаліге мають беззаперечну наукову новизну, яка полягає, насамперед, в поглибленні знань щодо сучасного шрифтового плакату екологічного, соціального та культурно-видовищного спрямування. Дисертанткою встановлено засоби формування візуальної мови сучасного шрифтового плакату, виявлено періоди змін візуальної мови дизайну шрифтового плакату, розкрито особливості алфавітної та неалфавітної систем писемності, вперше сформульовано дефініцію візуальної мови шрифтового плакату. Нею вперше введено в науковий обіг нові імена дизайнерів та зразки шрифтового плакату, що зібрані за тридцять років проведення Міжнародної трієнале екологічного плакату «4-й Блок» (1991 – 2021 рр.), що доводить значущість дизайнерської діяльності трієнале.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях

Основні положення і результати дослідження викладено в 10 наукових працях, серед яких: 4 статті у фахових наукових виданнях, які входять до переліку МОН України (категорія Б); 4 публікації у збірках матеріалів і тез наукових конференцій, в межах яких матеріали дослідження пройшли апробацію; 2 – у публікаціях, які додатково відображають наукові результати дослідження. Таким чином, публікації О. Мудаліге за темою дисертації повно та адекватно розкривають її зміст.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження

Висвітлені у дисертації наукові положення мають важливе теоретичне і практичне значення, формують цілісне уявлення про дизайн шрифтового плакату екологічного, соціального та культурно-видовищного спрямування. Зміст аналітичної частини дослідження та опрацьований об'єм візуального матеріалу не тільки доповнюють вихідну базу даних, але й формують підґрунтя для подальших досліджень. Важливо, що основні положення та

результати дослідження знайшли практичне застосування в освітньому процесі, про що свідчать документи про апробацію результатів дослідження, подані в додатках дисертаційної роботи. Напрацьовані матеріали, безумовно, будуть корисними при написанні методичних матеріалів, підручників з фаху, а також у практичній діяльності дизайнерів.

Дискусійні питання, зауваження та рекомендації

Поряд із загальною високою оцінкою дисертаційної роботи О. Мудаліге варто навести деякі зауваження:

1. Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що у тексті роботи дещо розпорошена інформація щодо типології плакатів. Дисертантка згадує про неї в окремих випадках, як-от на С. 59: «складно-експресивний тип» плакатів (за А. Андрійканичем). В іншому місці вказано, що дослідження охоплює різні плакати: від традиційних до сучасних – анімаційних. Зрозуміло, що мова йде про різні класифікації, що й потребує роз'яснень.

2. Окрім того, в роботі мають місце певні описки і неточності. Наприклад, у темі роботи, по тексту, у висновках, в таблиці 4.1 на С. 125 мова йде про «засоби формування візуальної мови шрифтового плакату» і наведено їх перелік. Натомість, на С. 134 ті самі речі згадано вже як «чинники формування візуальної мови шрифтового плакату».

3. *Додатки.* На наш погляд, варто було більш ретельно структурувати ілюстративні додатки і, можливо, не за розділами дисертації, тому що, наприклад, в додатку до другого розділу, в якому проаналізовано особливості розвитку плакатів відповідно до хронології, на С. 174-175 представлено зразки 1966-1967 рр. і відразу – зразки 2021 року. Тобто, період між вказаними датами не проілюстровано. Натомість, в ілюстративних додатках до інших розділів плакати, наприклад, 1980-х і 1990-х років зафіксовані.

4. Звертаємо увагу, що у додатках окрім підписів до ілюстрацій (автор, назва, рік, матеріали тощо) варто було б сформулювати узагальнені *посторінкові підписи* щодо використання тих чи інших матеріалів. Подібний контекст ілюстративного матеріалу, можливо, у більш розширеному форматі, варто було б відобразити і в наведеному Списку ілюстрацій. Важливо, що сенс цих двох частин додатку полягає в тому, що це два різних типи опису, тобто: коротке інформативне повідомлення під ілюстраціями, що відсилає до конкретної частини тексту дисертації, та загальний коментар до ілюстрацій, як більш повний опис предмету дослідження, часом, з висновками автора.

Втім, висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і не применшують наукової цінності представленої дисертаційної роботи.

Загальна оцінка дисертаційної роботи

В цілому, дисертаційна робота Олени МУДАЛІГЕ на тему: «Засоби формування візуальної мови сучасного шрифтового плакату (на матеріалах Міжнародної екологічної трієнале «4-й Блок») є завершеним, самостійним науковим дослідженням, що виконане на високому теоретичному рівні. За актуальністю, ступенем новизни, науковим рівнем і практичною значущістю, а також змістом та оформленням, об'ємом та якістю представленого візуального матеріалу дисертаційна робота відповідає вимогам Наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Її структура та обсяг відповідають вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п. 29 Постанови Кабінету Міністрів України № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23.03.2016 р. зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03.04.2019 р. та № 502 від 19.05.2023 року, а також «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 року.

Автор дисертаційної роботи – Олена МУДАЛІГЕ заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 022 «Дизайн» в галузі знань 02 «Культура і мистецтво».

Рецензент:

доктор мистецтвознавства, професор,
зав. кафедри дизайну тканин та одягу
Харківської державної академії
дизайну і мистецтв

Оксана ЛАГОДА

